Wim van den Doel, ***Opheffers. Nederlanders en het ontwikkelen van de wereld, 1945-1963*** (Amsterdam: Prometheus, 2026, 520 pp., ISBN 9789044648409).

In dit boek richt Wim van den Doel zich op de ontstaansgeschiedenis van de Nederlandse ontwikkelingssamenwerking. Daarmee vult hij een lacune in de historiografie, waarin doorgaans 1949 – het jaar waarin Nederland voor het eerst geld via de Verenigde Naties aan ontwikkelingshulp besteedde – als beginpunt geldt. Van den Doel betoogt echter dat het startpunt eerder zou moeten liggen, wat impliceert dat gangbare jubilea, zoals het recent gevierde '75 jaar ontwikkelingssamenwerking', historisch onjuist zouden zijn.

De kern van Van den Doels betoog is dat ontwikkelingssamenwerking niet abrupt ontstond na de dekolonisatie, maar voortkwam uit langere continuïteiten in het Nederlandse koloniale bestuur. Hij positioneert de zogenoemde ethische politiek expliciet als ontwikkelingssamenwerking avant la lettre, onder meer door te wijzen op de zogenaamde Welvaartsfondsen voor Nederlands-Indië (1937) en Suriname (1947). Daarmee sluit het boek aan bij recente historiografische interpretaties zoals Hans van der Jagts studie over Idenburg uit 2022, waarin de ethische politiek eveneens wordt geherinterpreteerd als een vorm van vroege ontwikkelingsinterventie en de plussen en minnen van de ethische politiek tegen elkaar worden weggestreept zonder expliciete morele oordelen te vellen – de zogenaamde balansbenadering.

Deze benadering is echter niet onomstreden. In dit tijdschrift hebben Frank Gerits en Gillian Mathys in 2025 scherpe kritiek geleverd op de balansbenadering, juist omdat deze te veel vanuit het perspectief van de kolonisator redeneert en koloniale structuren van exploitatie en racisme onderbelicht. De vraag is dan ook: geldt deze kritiek ook voor Van den Doels *Opheffers*? De historiografie van de Nederlandse ontwikkelingssamenwerking kent grofweg twee stromingen. Enerzijds zijn er onderzoekers uit de ontwikkelingsstudies en praktijk, zoals Paul Hoebink (1988) en Marc Broere en Hans Beerends (2004). Anderzijds zijn er historici die ontwikkelingssamenwerking als object van studie behandelen, zoals Jan Nekkers en Peter Malcontent (1999). Van den Doel schaart zich nadrukkelijk in deze tweede traditie.

Van den Doels benadering is afstandelijk en ogenschijnlijk waardevrij. Hij analyseert intenties, beleid en levenslopen van de eerste generatie ontwikkelingswerkers zonder zich expliciet normatief te positioneren. Aan de hand van acht centrale figuren – door Van den Doel aangeduid als 'opheffers' – laat hij zien hoe koloniale administrateurs, ingenieurs, missionarissen en

Published by Royal Netherlands Historical Society | KNHG
Creative Commons Attribution 4.0 International License
DOI: 10.51769/bmgn-lchr.29407 | www.bmgn-lchr.nl | e-ISSN 2211-2898 | print ISSN 0165-0505

landbouwingenieurs uit Nederlands-Indië na de Tweede Wereldoorlog werden ingezet als ontwikkelingsplanners, zoals Egbert de Vries en Jan van Baal.

De biografische aanpak is rijk gedocumenteerd en het boek is goed geschreven. Nieuw-Guinea en Suriname krijgen begrijpelijkerwijs veel aandacht, aangezien zij binnen het Koninkrijk grote ontvangers waren van Nederlandse middelen. Figuren als landbouwdeskundige De Vries en cultureel antropoloog en gouverneur Van Baal worden overtuigend geplaatst binnen een continuüm van koloniale en postkoloniale staatspraktijken. Hoewel recensent Paul van der Steen in *Trouw* de door Van den Doel beschreven levensverhalen te langdradig vond, zijn zij functioneel binnen Van den Doels bredere argument over continuïteit. Van den Doel sluit dus impliciet aan bij wat Gerits en Mathys aanduiden als de balansbenadering. Dat betekent niet dat hij ferme conclusies schuwt.

Zo is hij uitgesproken negatief over de economische impact van ontwikkelingsinterventies. Hij stelt dat 'de kloof tussen arme en rijke landen in de jaren zestig alleen maar is toegenomen' (447) en concludeert daaruit dat de hulp grotendeels ineffectief was, wat een te boude gevolgtrekking is. Hoewel hij de positieve effecten van de ontwikkelingssamenwerking op de basisgezondheidszorg onderkent, is hij kritisch over de effecten van de Nederlandse ontwikkelingshulp en ontwikkelingswerkers in Suriname. 'Rapporten, plannen, adviezen en projecten konden echter niet voor een werkelijke ontwikkeling van het land zorgen, ondanks forse financiële ondersteuning uit Nederland' (447). Deze conclusie is echter discutabel. In de jaren zestig en zeventig kende de Surinaamse rijstproductie, mede dankzij Nederlandse investeringen, internationaal aanzienlijke successen. Omdat Van den Doel geen specialist is in impactevaluatie en zich nauwelijks baseert op ontwikkelingseconomische literatuur, was meer voorzichtigheid hier op zijn plaats geweest.

De kernkritiek op de balansbenadering betreft haar eurocentrisme: de focus op intenties en denkwerelden van koloniale actoren, het beperkte gebruik van lokale en orale bronnen, en onvoldoende aandacht voor racisme en structurele machtsverhoudingen. Deze kritiek is deels ook op *Opheffers* van toepassing, maar deels ook niet. Zo laat Van den Doel overtuigend zien dat juist het verhogen van de levensstandaard van de Papoea's tegenover de Verenigde Staten werd gebruikt als legitimatie voor de kolonisatie.

Wel baseert Van den Doel zich vrijwel uitsluitend op geschreven Nederlandse bronnen, zoals uit de archieven van de Ministeries van Overzeese Gebiedsdelen en van Buitenlandse Zaken. Dat leidt tot zichtbare lacunes. Over de standrechtelijke executies onder verantwoordelijkheid van Rolph Gonsalves merkt hij bijvoorbeeld op: 'de vraag is of het prestige van het bestuurlijk apparaat [hierna] daadwerkelijk was toegenomen of dat vooral de angst was toegenomen' (351). Hier werkt het ontbreken van lokale perspectieven duidelijk door, terwijl die vragen door de oral history-methode

ter plekke – en in samenwerking met lokale onderzoekers – wel beantwoord zouden kunnen worden, zoals Anne-Lot Hoek gedaan heeft in haar boek *De strijd om Bali* (2021).

Van den Doel tracht geen expliciete morele oordelen uit te spreken – maar doet hij dat dan impliciet niet alsnog? Zo blijft hij stil over normatieve kaders die in de onderzochte periode al bestonden. De Geneefse Conventies van 1949 golden ook voor het optreden van Nederland in zijn koloniën. Wanneer de bemanning van het marinefregat Hr. Ms. Jan van Brakel mannenhuizen en omliggende woningen in Ajam platbrandde om de bevolking 'te tuchtigen', was dit al *contra legem* (230). Vergelijkbare vernietigingen van tuinen door Nederlandse mariniers hadden directe gevolgen voor de burgerbevolking. Van den Doel noteert wel dat 'tijdens de opstand zo'n 200 Kapaukoes om het leven waren gekomen' (230), maar dit verhullende passief taalgebruik verdoezelt daderschap. Racisme wordt zelden expliciet benoemd. Critici uit de *new imperial history*-hoek zullen stellen dat Van den Doel dit scherper had kunnen analyseren en benoemen.

Desalniettemin is *Opheffers* een belangrijke, empirisch rijke en goed geschreven toevoeging aan de historiografie van de Nederlandse ontwikkelingssamenwerking. Het boek maakt overtuigend duidelijk dat ontwikkelingsdenken niet los te zien is van koloniale continuïteiten. Het werk past binnen een balansbenadering die inmiddels zelf onderwerp van historiografisch debat is. Hoewel Van den Doel duidelijk laat zien hoe ontwikkelingshulp gebruikt werd als legitimatie voor het koloniale project, was het boek gebalanceerder geweest als het meer lokale zienswijzen aan bod had laten komen, de normatieve kaders die toen ook al golden had geëxpliciteerd en voorzichtigere conclusies had getrokken over de langetermijnimpact van het werk van de 'opheffers' die in het werk centraal staan. Dat gezegd hebbende vult het vlot lezende boek wel degelijk een cruciaal gat in de Nederlandse geschiedschrijving.

Dirk Jan Koch, International Institute of Social Studies